

Arbetsmaterial del 2 till Planet B – handledning för filosofisamtal

Johan G:son Berg, filosofipedagog. E-post: kontakt@johangsonberg.se

Inledning

En föreställning som Planet B kan väcka många tankar och funderingar. Publiken vara med och bestämma vad som ska hända i föreställningen och ta ställning i filosofiska frågor. Den här delen av arbetsmaterialet är tänkt att användas efter att ni sett föreställningen.

Den här manualen är till för dig som vill pröva på filosofiska samtal om teman från pjäsen. Den innehåller filosofi-övningar ni kan göra och exempel på filosofiska tankar i pjäsen. Hör gärna av dig om du har frågor om materialet eller vill ha mer information.

Olika sätt att ha filosofiska samtal

För att sätta igång tankarna kan man börja med en övning. Några exempel på övningar som har att göra med pjäsens teman finns nedan. Formuleringarna är förslag på hur man kan presentera övningen, men man behöver förstås anpassa så det passar elevernas kunskaper. Man kan också börja med samtalet direkt.

Ett sätt att arbeta är att utgå från elevernas egna frågor. Låt dem formulera en fråga enskilt eller i grupp. Eventuellt behöver de hjälp med formuleringen. Att samla frågorna på ett blädderblock är bra. Välj fråga genom röstning. Ett annat sätt är att låta dem välja mellan några av de frågor som tas upp här. I slutet av handledningen ges några tanke-redskap.

Filosofiska teman från föreställningen

Språk: Vem bestämmer vad orden betyder?

Ett sätt att lära sig nya ord på är att höra hur de används. Men hur mycket än Staffan lyssnar på hur planetens invånare använder ordet "Gavagai" lyckas han inte lista ut vad det betyder. Här får publiken hoppa in och bestämma vad ordet ska betyda: antingen "Välkommen" eller "Känslan i luften när det verkar som att det ska börja regna". Men hur vet vi om det blev rätt?

När vi pratar med andra människor vet vi åtminstone att våra hjärnor fungerar på nästan samma sätt. Det ger oss visst stöd för att tro att de menar samma sak med orden som vi gör. Det kan vi inte vara lika säkra på med invånarna på planet B. De viftar på händerna och Staffan frågar varför de gör det. Johan svarar att musikerna tycker att det är mörkt, men att "mörkt" betyder något annat på Planet B. Vad skulle "mörkt" kunna betyda på planeten?

Skulle "mörkt" kunna betyda något annat på Jorden?

Hur tar vi reda på vad ord betyder när vi inte pratar samma språk?

Övning: GLABAN. Hur beskriver man en färg för någon som aldrig sett den?

Ni är rymdfarare. Ni hamnar på en planet där marken har en färg ni aldrig sett förut. Ni försöker fota för att få de där hemma att se hur det ser ut. Men det blir bara vitt på bilderna! Kameran kan inte fånga färgen. Ni kan prova att måla av den. Men kanske är det enklaste att beskriva färgen i ord. Ni döper färgen till Glaban. Den ser inte ut som något du sett tidigare. Hur beskriver ni färgen för dem där hemma?

Den här övningen handlar om relationen mellan orden vi använder och världen vi upplever. Övningen är extra klurig eftersom deltagarna måste föreställa sig en färg de aldrig har sett, och sedan beskriva den. Deltagarna kan få prova med färgpennor och försöka att måla hur den nya färgen ser ut först.

Värde: Vad får man äta och inte?

I det andra valet får publiken hjälpa till och bestämma om Staffan ska äta en tugga på en av musikerna. Johan, som bestämmer på planeten, tycker det är helt okej. För honom är det inget särskilt med Lena jämfört med "mat-bladen". Men Staffan tycker det. Lena kan röra sig och prata, och har samma form som Staffan. Men är det egentligen det som spelar roll?

Den moral som människor följer verkar först och främst gälla människor. Vi klandrar inte djur för deras beteenden, som när en katt leker med en mus innan den dödar den. Ett skäl till det är att vi tänker att djuren betar sig "naturligt". De följer sin instinkt och kan inte göra på något annat sätt. Samtidigt är djur individer. Det finns katter som är betydligt mer aggressiva än andra. Kan man säga att sådana djur är onda?

Om det fanns en tomat som såg ut som en människa och rörde sig som en människa, skulle det vara fel att äta den?

Kan djur vara onda?

Vi pratar ofta om att alla människor har ett värde, och att det värdet är lika stort för alla människor. Då menar vi inte bara att andra människor är värdefulla för att de kan göra saker för oss. Inte heller menar vi bara att människorna är värdefulla för oss, som vår familj och våra vänner är. Vi menar att människor är värdefulla *i sig*, i kraft av att vara människor. Vad betyder det? Är djur också värdefulla i sig? Är träd det? Är stenar och kaffekoppar också det?

Övning: Värde-monstren – Varför är jag värdefull?

Åh, nej! De hemska värde-monstren har kommit till jorden. De kommer äta upp er om ni inte gör något. Som tur är har de gått med på att ta ett möte med några människor först. Ni ska nu förbereda inför mötet. Er uppgift är att komma på så många skäl som möjligt för att värde-monstren inte ska äta upp er. Värde-monstren äter nämligen inte upp någon, eller någonting, som är värdefullt! Varför är ni värdefulla? Gör en lista med era svar.

Den här övningen handlar om vad ordet "värdefullt" betyder. Lista så många skäl som möjligt (både bra och dåliga), i smågrupper eller alla tillsammans. Rösta sedan fram det bästa skälet. Varför är det bäst? Eller så grupperar ni tillsammans skälen först. Vilka är lika? Hitta åtminstone två grupper och sätt rubrik.

Livet: Vad är ett meningsfullt liv?

"Vad är meningen med livet?" är ofta det första exemplet på en filosofisk fråga. Det går att skilja mellan två olika frågor: "Varför finns det levande saker?" och "Vad är ett meningsfullt liv?". Den första frågan besvaras ibland med Big Bang och evolutionsteorin och ibland med att det finns en Gud som skapade de levande sakerna, för att det var det Gud ville. I pjäsen kan man ana att frågan "varför finns det levande saker" är besvarad. Det är Johans planet – kanske har han skapat den?

När Staffan får välja om han ska stanna kvar på planeten handlar det i stället om den andra frågan: vad är ett meningsfullt liv? Ett svar är att man bör göra så mycket gott som möjligt. Staffan tycker det är fel att varelsena på Planet B blir uppätta. Om han stannar kvar kan han se till att det inte händer. Han kan förhindra både lidande och död: att stanna skulle göra mycket gott. Bör man inte göra så många lyckliga som möjligt med sitt liv?

Å andra sidan tycker vi att våra liv är meningsfulla när vi lever med andra som vi bryr oss om. Vi har kanske större eller viktigare moraliska skyldigheter till sådana vi är släkt med. Staffan har också fått ett uppdrag: han har lovat att

Vad är viktigast: hålla det man lovat, eller göra andra lyckliga?

undersöka om planeten passar för att flytta till. Han borde återvända och säga att så inte är fallet. Ska man inte hålla det man lovat?

Här är det viktigt att komma ihåg att Staffan inte kan göra båda sakerna. Han måste välja. Det är också viktigt att komma ihåg att vi kan tycka olika om hur Staffan ska göra och argumentera för det ena eller det andra. Att vi tycker olika och att båda har bra argument betyder inte att båda har rätt. Det betyder inte heller att ingen har rätt eller fel. Så *kan* det vara, men ännu är vi inte helt säkra på hur det är. Trots det hör man ofta folk säga just det om sådana här frågor: "det finns inget rätt eller fel". Då bör man svara: hur vet du det?

En annan innebörd av "ett meningsfullt liv" är ett liv där det finns sådant som *har betydelse* för oss. Orden "mening" och "betydelse" kan också associeras med ordet "innehåll". För en del är fotboll det allra viktigaste, för en annan är det att måla eller att ha det med sina nära och kära. Med den innebörden ska ett liv inte bara vara betydelsefullt för andra, ett liv ska ha ett *innehåll*. Om man använder ordet "mening" på det sättet är frågan istället "vad ska ett liv innehålla?". Men är det fortfarande samma fråga, eller en ny fråga?

Övning: Sisyfos – Vad är helt meningslöst att göra?

Sisyfos har svikit sina löften till gudarna. Som straff har han dömts att för all evighet göra en helt meningslös syssla. Han ska knuffa en jättetung sten högst upp på ett berg. Den är så tung att den nästan inte går att rubba och det är jättesvårt att få den ända upp. Och när den väl har kommit upp till toppen, då ramlar den ned direkt! Sisyfos måste börja om från början. Det är helt meningslöst.

Men vad gudarna inte vet är att Sisyfos tycker att det är jättekul att knuffa upp stenen. Det är en riktig utmaning! Som han får kämpa! Och sen händer det bästa av allt: han får se den rulla ned igen. Vad kul det ser ut när stenen dundrar ned! Ett poäng per gång, tänker Sisyfos. Snart ny level! Gudarna upptäcker att Sisyfos har roligt och ber er komma på ett bättre straff. Ni ska komma på en helt meningslös uppgift. Vad är det mest meningslösa ni kan tänka er?

Den här övningen handlar om att fundera över vad som är meningsfullt i livet – genom att fundera över vad som är meningslöst i livet. Man kan byta ut namnet på personen om man tror att det kommer göra det svårare för deltagarna att förstå. Man kan också använda bara sista meningen i historien som utgångspunkt. Historien anspelar på filosofen Albert Camus essä "Myten om Sisyfos" från 1942.

Tips för samtal

Det kan vara givande att samla en grupp barn och ha ett mer formellt samtal. Ibland kanske samtalen uppstår av sig själva. Både ett formellt och ett informellt samtal kan röra sig bort från ursprungsfrågan. Så måste det nog få vara för att det ska finnas utrymme för kreativa idéer och nya perspektiv. I båda fallen gäller det att både vara lyhörd för vad barnen försöker uttrycka och nyfiken på vad de egentligen menar.

Utgå från undran. Lyssna på vad barnen vill prata om och hjälp dem formulera en fråga som de undrar över. "Är det här det som du undrar över?" "Eller kanske det här?" Att samla frågorna på ett blädderblock är bra. Kanske kan frågan också illustreras med en bild? Skriv namn efter varje fråga.

Sparar man frågorna kan man eventuellt låta föräldrarna ta del av vad barnen undrar över. Men främst kan barnen själva se och gå tillbaka till blocket när det blir äldre. Barn som inte deltagit i samtalet kan se att andra tänker på samma frågor som dem själva. Samla på frågor!

Ett filosofisamtal kan nog vara hur långt som helst. De första gångerna kan det kännas läskigt. Deltagarna kanske undrar: när är vi färdiga? Det kan vara bra att bestämma hur långt samtalet

ska vara och skriva det så att alla kan se. Det kan också vara en bra idé att skriva en lista över de olika stegen och stryka vartefter: 1) Övning. 2) Frågor. 3) Röstning. 4) Diskussion. 5) Avslutning.

Tekniker att ha i bakhuvudet

Att tolka varandra. Ett mål är att barnen ska prata *med varandra*. Hjälp dem därför att lyssna och förstå varandra.

- Är det någon som kan förklara vad X sade?
- Var det så du menade?

Hjälpa varandra att utveckla vaga idéer. Många har idéer som inte är färdigtänkta. När någon börjar och kanske inte avslutar sin tanke eller verkar osäker på vad de ville säga kan man fråga:

- Är det någon som tror de vet hur P menar?
- Känner någon igen det P försöker säga?

Relatera tankar till varandra. Ett sätt att få barnen att lyssna på varandra och se sammanhang är att hjälpa till att binda ihop deras tankar.

- Tänkte någon på samma sätt?
- På vilket sätt är det lika?

Uppmärksamma skillnader, gör distinktioner. Ord kan betyda många saker och en diskussion kan gå från förvirrad till jätteintressant genom att uppmärksamma att man egentligen pratar om olika saker.

- Håller du med P eller inte?
- Är X samma sak som Y?

Uppmärksamma att samtalet förändrats. Ett samtal rör sig: hjälp deltagarna att se detta.

- Pratar vi om flera ämnen/frågor nu eller hör de kanske ihop?
- Ska vi fortsätta med det nya ämnet?
- Ska vi stanna upp och gå tillbaka till vår första fråga?

Olika typer av inlägg. Vi kan skilja på att skapa idéer, ge möjliga svar till frågan, och sortera och bearbeta idéerna. Vi kan fråga:

- Vill du säga något helt nytt?
- Hör det ihop med det någon har sagt nyss?

Lästips

Benyamine, I, Haglund, L, Persson A J (red.) (2014) *Att slippa tänka själv : filosofiska samtal som undersökande gemenskaper i skolan*. Möklinta, Gidlund.

Haglund, L (2001). *Att tänka noga. En filosofibok*. Stockholm, Tiden.

Haglund, L & Persson, A. J. (2004). *Öppet sinne - Stor respekt,Handledning. Att föra filosofiska samtal med barn*. Stockholm, Rädda Barnen.

Malmhester, B & Børresens, B. (2004). *Låt barnen filosofera: det filosofiska samtalet i skolan*. Stockholm, Liber.